

Passageproblematikker

Anmeldelse af Jesper Gulddal: Litterære pasregimer. Bevægelseskontrol og identifikation i europæisk litteratur 1725-1875

Den har været værd at vente på, Jesper Gulddals store bog om passet og de "litterære pasregimer" i europæisk litteratur mellem 1725 og 1875. Bogen er en let revideret udgave af Gulddals ph.d.-afhandling, som han forsvarede på Københavns Universitet i februar 2005. Nu, godt tre år senere, foreligger den så endelig som bog. Den mellemliggende periode har Gulddal for øvrigt selv brugt på at passere grænser: geografisk er han migreret fra Københavns Universitet til Cambridge University, stillingsmæssigt har han krydset tærsklen mellem ph.d.-stipendiat og postdoc, og emnemæssigt har han bevæget sig fra pasregimer til antiamerikanisme.

Litterære pasregimer er motivisk orienteret, idet den handler om rejsepasset og pasvæsenet i europæisk litteratur 1725-1875. Det er imidlertid ikke Gulddals hensigt "blot" at katalogisere et motivs tilsynkomst i litteraturen, sådan som det er karakteristisk for "den klassiske motivforskning" (16) hos fx Curtius. Metodisk inspireret af de tre Stanford-litterater John Bender, Robert Harrison og Hans Ulrich Gumbrecht, bestræber Gulddal sig derimod på at analysere pasmotivets historicitet og værkinterne funktionalitet, det vil sige dets historisk betingede og dermed foranderlige mimetiske relationer og poetologiske potentialer. Hvad angår poesis, altså pasmotivets værkinterne funktionalitet, så viser Gulddal, hvordan pasvæsenet fungerer som katalysator for konstitueringen af det litterære rum og plot, men samtidig også som en "emblematisk kondensation" (14) af bredere politiske, sociale og filosofiske tematikker, hvor den overordnede tematik er konflikten mellem et pasreguleret samfund og individets frihedsrettigheder. Bogens litterære fokuspunkter er Schnabels *Insel Felsenburg* (1731-43), Fieldings *Tom Jones* (1749), Sternes *A Sentimental Journey* (1768), Dickens' *A Tale of Two Cities* (1859) og Stendhals *La Chartreuse de Parme* (1839).

Valget af periode skyldes, at 1725-1875 er passets første guldalder. I statslig henseende er det overgangen fra absolutisme til restauration med Den franske Revolution som et kort, men betydningsfuldt intermezzo. I relation til pasvæsenets historie er det en samfundsmæssig udvikling fra lovløshed mod orden, hvor passet spiller en

afgørende rolle som bevægelseskontrollerende og identifikatorisk instrument, det vil sige som et biopolitisk redskab til på den ene side at føre tilsyn med menneskers bevægelser og til på den anden side at fastslå enhver persons identitet, mistænkelig såvel som umistænkelig (absolutismens primære modsætning), indlænding såvel som udlænding (restaurationens primære modsætning).

Udgangspunktet hos Schnabel og Fielding er et lovløst samfund kendetegnet ved kriminalitet, vold og moralsk fordærv, og Gulddal læser deres romaner som litterære svar på denne lovløshed. Eftersom et egentligt systematisk og effektivt pasvæsen endnu ikke findes under absolutismen, består deres svar i en slags metaforiske pasvæsener eller det, som Gulddal kalder "litterære pasregimer". Disse skal forstås som værktøjerne bevægelseskontrollerende og identifikatoriske teknikker, der gestaltet med henblik på at transformere lovløsheden til et "velpoliceret" og ordentligt samfund – vel at mærke uden at fortællingen og romanen går i stå, for ifølge Friedrich Schlegel er romanen jo "politistridig", altså afhængig af lovløshed og kaos.

Schnabel opbygger et ekstremt dikotomisk univers bestående af det onde, dystopiske Europa og det gode, utopiske Felsenburg. Problemet for Schnabel, der jo søger at eliminere lovløsheden, er, at fortællingen ville gå i stå uden det europæiske kaos. Konkret manifesterer dette fortællestop sig som et "inventarblik", som Schnabel tyr til i forbindelse med gestaltningen af Felsenburg: Hensigten er her ikke at fortælle gode historier, men simpelthen at gøre status over det utopiske samfunds perfektion (84). For at undgå fortællingens død nødsages Schnabel til at åbne øen for europæiske impulser, men Gulddals pointe er, at disse impulser konfronteres med en bevægelseskontrollerende og identifikatorisk instans, som begge iscenesættes litterært: Førstnævnte sker konkret-topologisk ved konstruktionen af sluser og vindebroer, der fungerer som filtrerende passager mellem Europa og Felsenburg; sidstnævnte sker gennem de biografiske fortællinger, som øboerne afkræver de europæiske "asylansøgere", idet disse biografier (fortællinger) fungerer som sandhedsvidner for deres moralske habitus og samtidig sikrer romanens fortsatte narrative *drive*. Schnabel erstatter således 1700-tallets diakrone modsætning mellem den lovløse romanagtige fortælling og den borgerlige orden med en synkron (og paradoksalt) sameksistens af roman (Europa, ondskab, fortælling) og utopi (Felsenburg, godhed, inventar). Der er ifølge Gulddal tale om en decideret genopfindelse af romanen "som en form, hvori den narrative lovløshed underkastes en uophørlig bevægelse fra kaos til orden." (93) Det kaotiske holdes i ave gennem skabelsen af en teleologisk struktur, der leder fra det onde Europa til det gode Felsenburg, og fortællingen overlever netop kun som "fortællingen om overgangen" (93), det vil sige som et pasregime, der skildrer grænseovergangen.

Sterne er en overgangsfigur mellem det, som Gulddal kalder den autoritære (Schnabel og Fielding) og liberale tradition (Dickens og Stendhal). Hos Sterne er grænserne ikke som hos Schnabel og Fielding udelukkende positive, men derimod grundlæggende tvetydige: på den ene side er de positive, fordi de forhindrer den moderne subjektivitet i at flyde ud i ingenting, på den anden side er de negative, fordi de hæmmer individets mulighed for at udvikle sig hinsides de fastlagte rammer. Sterne ønsker sig altså grænser, der kan overskrides uden at bringe identiteten

i fare, og det er her, passet kommer ind i billedet, idet passet netop tillader mennesket at krydse grænser, uden at det mister sin identitet. Passet gør altså grænserne porøse, det vil sige mulige at gennemtrænge uden at destruere intaktheden. Hos Sterne er det ifølge Gulddal sympatien, sentimentaliteten, oversættelsen, fysiognomikken og kropskontakterne, der tjener som litterære pas, og som derved muliggør at overskride grænser uden at miste sig selv.

Hvor Schnabel og Fielding er orienteret mod at opstille grænsebomme, og Sterne er optaget af grænsernes realitet og porøsitet, så er Dickens og Stendhal opsatte på at problematisere individets manglende frihedsrettigheder. Under Den franske Revolution udråbes bevægelsesfriheden til en grundlæggende menneskerettighed, og pasvæsenet anskues som en legemliggørelse af despoti. Men den "storsindede kosmopolitisme, som havde været revolutionens udgangspunkt," (247) må i kølvandet på terroren vige for en national chauvinisme, og dermed opstår der et nyt regulativt pasregime: for det første tænkes det ud fra konflikten mellem individets frihed og samfundets sikkerhed; for det andet gennemgår pasvæsenet en gennemgribende formalisering; og for det tredje er den væsentligste sondring ikke længere mistænkelig versus umistænkelig, men udlænding versus indlænding.

Dickens viser med sin topografiske modsætning mellem London og Paris, hvordan restaurationen ligger i kontinuerlig forlængelse af absolutismens tiltagende politistatslige bestræbelser. Han anvender i forbindelse med Paris begrebet "den universelle årvågenhed". Men hvor pasvæsenet udelukkende tjener ondsindet overvågning i samfundsmæssig henseende, så kan pasvæsenet i romanen ifølge Dickens indgå i en litterær karakteriseringsstrategi, der fører til forståelse af individet og dermed udgør en etisk forsvarlig form for privatlivskrænkelser. Hos Stendhal er portrættet af pasvæsenet fuldstændig negativt. Det litterære rum er gennemsyret af omfattende kontrol og enorme begrænsninger i bevægelsesfriheden. Derfor tager romanens plot også altovervejende udgangspunkt i personernes "pastrakasserier" (374), og det baserer sig i høj grad på de undergravende taktikker, som hovedpersonen Fabrice gør brug af for at kunne flygte hen over grænserne uden et gyldigt pas. I forlængelse heraf bliver pasmotivet en "emblematiske kondensation" af den konfliktfyldte relation mellem et romantisk individ og et reaktionært samfund i begyndelsen af 1800-tallet. Hos Stendhal er der "absolut ingen forsonende momenter i romanens portræt af restaurationens pasregime," (375) skriver Gulddal afsluttende. På årtier efter romanens udgivelse begynder pasregimerne imidlertid at afvikles i Europa, inden de med Første Verdenskrig igen sættes på dagsordenen som globale styringsmekanismer.

Men hvorfor er det, at *Litterære pasregimer* har været værd at vente på? Først og fremmest fordi bogen emmer af originalitet i forbindelse med dens overordnede "design" hvis støttepiller består i 1) pasvæsenets historisk foranderlige mimetiske relevans og 2) dets ligededes historisk foranderlige konstruktivistiske rolle i litteraturen som henholdsvis 2a) rumkonstituerende kraft, 2b) narrativ katalysator og 2c) emblematiske kondensation af mere generelle problematikker. Originaliteten skinner også tydeligt igennem i de konkrete værklæsninger, hvor bekendtheden med den klassiske sekundærlitteratur altid er nærværende, men aldrig får lov at overtrumfe Gulddals eget ærinde. Dertil skal føjes bogens ukrukkede, sobre og modne

sprog, der flyder friktionsløst afsted samtidig med, at der doseres tilpas med prægnante spidsformuleringer; ikke én eneste gang i løbet af de knap 400 siders tekst går Gulddal ned i kadence, og stilen består i en behagelig vekslen mellem prolepsis og analepsis, mellem fremadstræbende analytisk argumentation og stillestående pædagogisk redundans. Endelig skal nævnes Gulddals imponerende belæsthed inden for både litteraturhistorie, historie, sociologi og filosofi.

Gulddal fremskriver en matrix af bevægelseskontrol og identifikation, der synes relevant for al litteratur, hvor sted og personlig identitet knyttes sammen. Tænk fx på Odysseus' hjemkomst, hvor identifikation og genoprettelse af et steds logos står centralt; eller tænk på Ødipus' omflakken i Sofokles' *Ødipus i Kolonos*, hvor hjemstavnen og dermed bevægelseskontrollen i sidste ende afvises, hvorved identiteten frigøres i en heroisk transcendens. Og, hvis vi springer frem til det 20. århundrede, migranterne Günter Grass og Salman Rushdie. Der er masser at gå i gang med for Gulddals efterfølgere, og vejen er beredt.

Jesper Gulddal: *Litterære pasregimer. Bevægelseskontrol og identifikation i europæisk litteratur 1725-1875*. København: Museum Tusulanums Forlag, 2008. 411 sider.